

“ตลาดอารียะ”: สนามปฏิบัติธรรม และการขับเคลื่อนทางสังคม ของชาวอโศก

บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ

นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชามานุษยวิทยา
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานศึกษาภายใต้ชุดโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ (RTA5880010)

บทความนี้พัฒนาจากการวิจัยภาคสนามซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาของผู้เขียน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. (ศาสตราจารย์เสมอชัย พูลสุวรรณ): “พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ในบริบทวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ (คริสต์ศตวรรษที่ 11-ปัจจุบัน)”

ผู้เขียนได้นำเสนอร่างของบทความนี้ในเวทีสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 15 ประจำปีการศึกษา 2558 ระหว่างวันที่ 28-29 พฤษภาคม 2559 ณ โรงแรมบีพี สมิหลาบีช จังหวัดสงขลา.

ผู้เขียนขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จวีร์วรรณ ประจวบเหมาะ ศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณา สถาอานันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นลินี ดันฐานิตย์ ดร. สายพิน ศุพุทธมงคล อาจารย์ชาภีย์ พิทักษ์คุมพล อาจารย์พรณราย โอสธากิรัตน์ และผู้อ่านประเมินบทความวารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ที่ได้ชวนตั้งคำถามและมอบคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ คำถามที่ยังคงทิ้งไว้ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน.

วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา 35(2): กรกฎาคม - ธันวาคม 2559

บทความ

“Noble Market”: Asoka’s *Dhamma* practices and social movement

Bundit Siriraksophon

postgraduate student in Anthropology
Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University

“อโศก” เป็นขบวนการพุทธศาสนาที่ทำงานเผยแผ่ศาสนาตามแนวทางของตัวเองภายใต้การนำของสมณะโพธิรักษ์ โดยได้ขยายเครือข่ายชุมชนปฏิบัติธรรมและสมาชิก หรือ “บุญนิยม” ทั่วประเทศอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลากว่า 4 ทศวรรษนับจากการก่อตั้ง เครือข่ายเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นหน่วยการผลิตทางเศรษฐกิจโดยดำเนินการภายใต้หลักปรัชญาที่ชาวอโศกเรียกว่า “บุญนิยม” บทความนี้พยายามทำความเข้าใจระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมตามหลักปรัชญาดังกล่าวผ่านการศึกษานามสำคัญทางเศรษฐกิจของชาวอโศก คือ “ตลาดอารียะ” ผู้เขียนเสนอว่า กระบวนการที่ชาวอโศกนิยามการทำงานหนักเพื่อสร้างประโยชน์ต่อผู้อื่น ว่าเป็นการลดละเลิกกิเลสอย่างค่อยเป็นค่อยไปและจะนำไปสู่การพ้นทุกข์หรือนิพพานได้ในที่สุด เป็นตัวอย่างรูปธรรมของเศรษฐกิจที่อิงกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมบนพื้นฐานการตีความหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อวิพากษ์แต่ขณะเดียวกันก็อ้างอิงกับไวยาหารของโลกทุนนิยมสมัยใหม่เพื่อการขับเคลื่อนทางสังคมด้วย

คำสำคัญ พุทธศาสนาเถรวาท, ระบบคุณค่าเชิงศีลธรรม, ขบวนการอโศก, บุญนิยม, ตลาดอารียะ

บทคัดย่อ

ABSTRACT

“Asoka” is one of Thailand’s contemporary Theravada Buddhist movements which has campaigned for its exegesis of *dhamma* under the leadership of *Samana Bodhiraksa*. The movement has expanded its practicing communities and networks of patrons over the past four decades. These Asoka communities and networks constitute a social enterprise under a philosophy known as “*Boon-niyom*”, (as opposed to capitalism, or “*Thun-niyom*” in Thai). This article discusses *Boon-niyom* morality from one of Asoka’s key socio-economic activities called “*Talad-ariya*” (Noble Market). It illustrates how this event form a field of Asoka’s *dhamma* practices, where its members’ labour and devotion for the benefits of others are considered a virtuous pathway towards salvation and ultimately nirvana. It finally argues that this event exemplifies Asoka’s nuanced moral economy which proclaims to criticize capitalism, but has at the same time adopted its rhetoric as the basis of their movement.

keywords Theravada Buddhism, morality, Asoka Movement, *Boon-niyom*, *Talad-ariya*

บทนำ

งานศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 ได้เปิดมุมมองที่ต่างจากความรับรู้โดยทั่วไปที่มีภักพิจารณาระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมทางศาสนาโดยแยกขาดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ งานศึกษาของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างการปฏิรูปศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์กับการเติบโตของทุนนิยมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ชี้ให้เห็นว่าปัจเจกสามารถมีประสบการณ์ทางศาสนาที่เชื่อมโยงกับพระเจ้าได้โดยตรง ผ่านการทำงานหนัก มีวินัย และรู้จักควบคุมตัวเอง (Weber 1930) ข้อเสนอของเวเบอร์ได้กลายเป็นพื้นฐานแนวคิดที่สำคัญของกรณีศึกษาว่าด้วยระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมในระบบความเชื่อทางศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาว่าด้วยการตีความคุณค่าเชิงศีลธรรมของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรับเปลี่ยนไปในกระแสการเปลี่ยนผ่านสู่ภาวะสมัยใหม่ ดังที่ กัณนาธ โอบเยเซเกียร์ (Gannath Obeyesekere) ได้ชี้ให้เห็นว่าการตีความพุทธศาสนาของชนชั้นนำสมัยใหม่ในศรีลังกา นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้าน (“protest”) การเผยแพร่ศาสนาคริสต์จากโลกตะวันตกแล้ว ยังมีโครงสร้างและรูปแบบที่สะท้อนถึงระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบคริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ อันเป็นที่มาของคำจำกัดความที่โอบเยเซเกียร์ใช้อธิบายพุทธศาสนาเถรวาท “สมัยใหม่” ว่าเป็น “พุทธศาสนาแบบโปรเตสแตนต์” (Protestant Buddhism) (Obeyesekere 1970; Gombrich and Obeyesekere 1988)

หนึ่งในประเด็นถกเถียงสำคัญเกี่ยวกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมทางพุทธศาสนาในบริบทของโลกสมัยใหม่ คือ การ (ไม่) ยึดติดกับรูปวัตถุโดยเฉพาะผ่านการตีความแนวคิดเรื่อง “บุญ” ซึ่งได้กลายมาเป็นคำถามหลักของงานศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาว่าด้วยพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทย (Hanks 1962; Keyes 1973; 1982; 1983; Kirsch 1977; Tambiah 1970; 1986) คำว่า “บุญ” มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “บุญญะ” เป็นคำที่ใช้แพร่หลายในภาษาไทย จนกระทั่งคำนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุดคำอธิบายเกี่ยวกับโลกและชีวิตในทัศนะของคนไทย แนวคิดเรื่องบุญมักถูกนำมาใช้อธิบายความแตกต่างในตำแหน่ง-แห่งที่-สถานภาพของคนในสังคมไทย โลกในปัจจุบันของมนุษย์เป็นโลกที่คาบเกี่ยวกับชาติภพในอดีต เช่น งานของลูเซียน แสงค์ส (Lucien Hanks) ชี้ให้เห็นบทบาทของแนวคิดเรื่องบุญในพุทธศาสนาต่อโครงสร้าง

การจัดระเบียบสังคมในไทย โดยเฉพาะทัศนคติที่เชื่อว่าผู้มีอำนาจในสังคมคือผู้ที่สั่งสมบุญไว้แต่ชาติปางก่อน (Hanks 1962, 1247-1261) ในขณะที่งานศึกษาของชาร์ลส คายส์ (Charles F. Keyes) เสนอว่ากรอบคิดเรื่องบาป-บุญซึ่งเชื่อมโยงกับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นพื้นฐานที่คอยกำกับชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน กรอบคิดนี้จึงเป็นบุญแจสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของพุทธศาสนิกชน (Keyes 1977, 114) ความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น บุญที่แพร่หลายในสังคมพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพื้นฐานมาจากการตีความเรื่องบุญในเชิงวัตถุ ที่บุคคลสามารถแสวงหาและครอบครองเพื่อประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (Keyes 1982, 270-271)

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนพบว่างานศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติในปริมณฑลของพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยร่วมสมัย โดยเฉพาะงานศึกษาที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในภาษาไทย หากไม่ใช่งานเขียนเชิงปรัชญาศาสนา (สุนทร ณ รัชชี 2541; สมภาร พรหมทา 2542; วัชรระงามจิตระจรูญ 2556) ก็มีแนวโน้มจะเน้นพิจารณาการตีความหรือวิถีปฏิบัติที่แตกต่างจากพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับเชิงสถาบัน ในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวที่ต่อต้านอำนาจรัฐ (พรเพ็ญ ฮันตระกูล และ อัจฉราพร กมุทพิสมัย 2527; สมบัติ จันทร์วงศ์ 2531) หรือในฐานะภาพสะท้อนของการก่อตัวทางชนชั้นและการก่อรูปของพื้นที่ทางศาสนารูปแบบใหม่ๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536; 2537; 2543; อภิญา เพ็ญฟูสกุล 2541; 2556) ส่วนงานศึกษาที่อภิปรายประเด็นระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในปริมณฑลของวิถีปฏิบัติทางศาสนายังมีค่อนข้างจำกัด

บทความนี้ศึกษาหนึ่งในขบวนการทางพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักในนาม “อโศก” โดยพยายามทำความเข้าใจเศรษฐกิจที่อิงกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมของชาวอโศกผ่านประสบการณ์และชีวิตทางสังคมที่มีแนวคิดว่าด้วยเศรษฐกิจ “บุญนิยม” เป็นศูนย์กลาง ทั้งนี้ ผู้เขียนเลือกนำเสนอประเด็นอภิปรายจากปรากฏการณ์ “ตลาดอาริยะ” ซึ่งเป็นพื้นที่การแลกเปลี่ยนสินค้าภายใต้เครือข่ายของชาวอโศกจัดที่เกิดขึ้นและดำเนินต่อเนื่องมาเกือบ 40 ปี ข้อมูลประกอบการอภิปรายในบทความมาจากการวิจัยภาคสนามในชุมชนปทุมอโศก จังหวัด

นครปฐม เป็นเวลา 14 เดือน¹ และระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2558 - มิถุนายน พ.ศ. 2559 ผู้เขียนได้เดินทางไปร่วมงานตลาดอารีเยซึ่งจัดขึ้นที่ชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี โดยได้รับความร่วมมือจากชาวอโศกให้สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการกับสมณะโพธิรักษ์และตัวแทนชาวอโศกเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2559 ผู้เขียนแบ่งการนำเสนอประเด็นในบทความนี้ออกเป็น 3 ส่วน *ส่วนแรก* ว่าด้วยพัฒนาการของขบวนการอโศก *ส่วนที่สอง* ว่าด้วยตลาดอารีเยในฐานะพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงผู้กระทำกรากลุ่มต่างๆ เข้ากับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบอโศก และ *ส่วนสุดท้าย* ผู้เขียนอภิปรายนิยามการปฏิบัติธรรมของชาวอโศกที่หลอมรวมกับปฏิบัติการทางเศรษฐกิจในปริมนทลของตลาดอารีเย รวมทั้งเสนอว่า “บุญนิยม” เป็นอีกตัวแบบเชิงอุดมคติของเศรษฐกิจที่อิงกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมที่สะท้อนให้เห็นผลวัตของการตีความปรัชญาพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

พัฒนาการของขบวนการอโศก

นับจากสมณะโพธิรักษ์หรือที่ชาวอโศกเรียกว่า “พ่อท่าน” หรือ “พ่อครู” ประกาศแยกตัวจากการปกครองของมหาเถรสมาคมใน พ.ศ. 2518² ขบวนการอโศกผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงในท่ามกลางบริบทเศรษฐกิจการเมืองไทยมายาวนานเกือบ 50 ปี ซึ่งพิจารณาพลวัตของอโศก โดยแบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

ยุคก่อกำเนิด “อโศก” (พ.ศ. 2513 - 2530) ภายหลังแยกตัวจากมหาเถรสมาคม ชาวอโศกได้ทำงานเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามแนวทางของตัวเอง โดยอ้างอิงหลักการปกครองตนเองจากพระธรรมวินัยเป็นหลัก ในแง่นี้ ชาวอโศกพยายามยืนยันตัวตนทางศาสนาผ่านการสร้างนิยามใหม่ เช่น รูปลักษณ์นักบวชต่างจากพระภิกษุทั่วไป ตั้งแต่บ่งหมั้นจีวรสีคล้ำ ไม่สวม

¹ ในบทความนี้ ผู้เขียนอ้างถึงชื่อองค์กรและผู้ให้ข้อมูลที่เป็ชาวอโศกตามชื่อจริงขององค์กรและบุคคลที่อนุญาตให้ผู้เขียนเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย และอ้างถึงบุคคลภายนอกด้วยนามสมมติ.

² อ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้งระหว่างมหาเถรสมาคมกับขบวนการอโศก ได้จากงานศึกษาของ Jackson (1989, 159-197); Swearer (1991, 628-690) และ McCargo (1997, 67-103) เป็นต้น.

รองเท้า ไม่โกนคิ้ว ไม่ใช้ยาม ฉันทมังสรวีรติ การพยายามสร้างสังคมพุทธในอุดมคติตลอดจน วัตรปฏิบัติที่แตกต่างจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป ทำให้คนส่วนใหญ่มองว่าอโศกเป็นขบวนการ ที่มีเป้าหมายต่อต้านโครงสร้างสังคม โดยเฉพาะอาจเป็นอันตรายต่อสถาบันพระพุทธศาสนา ที่มีสถานะถูกต้องตามกฎหมาย (คณะทำงานปกาสนียกรรม 2532) เมื่อมหาเถรสมาคมมี คำสั่งให้สึกพระโพธิรักษ์ ขอให้ขาดคำสั่งมหาเถรสมาคมที่ให้สละเพศบรรพชิตและความผิด ฐานอุปสมบทให้ผู้อื่นโดยไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ รวมถึงข้อหาแต่งกาย เลียนแบบพระภิกษุสงฆ์ นักบวชอโศกจึงได้เปลี่ยนมาห่มจีวรสีกรัก รวมทั้งเปลี่ยนคำเรียก จาก “พระ” เป็น “สมณะ”

ยุค “อโศก” สร้างสัมพันธ์กับสังคมภายนอก (พ.ศ. 2531 - 2539) เป็นช่วงที่มีการ ขยายเครือข่ายของชุมชนชาวอโศกไปทั่วประเทศไทย นอกจากชุมชนศูนย์กลางที่ชาวอโศก เรียกว่า “ราชธานีอโศก” ที่จังหวัดอุบลราชธานีแล้ว ก็เริ่มมีเครือข่าย “ญาติธรรม” ขึ้นในหลาย จังหวัด และมีการจัดตั้งองค์กรต่างๆ เพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชนและญาติธรรม ตั้งแต่องาน ด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การประชาสัมพันธ์ เช่น มูลนิธิธรรมสันติ (พ.ศ. 2520) สมาคม ผู้ปฏิบัติธรรม (พ.ศ. 2527) กองทัพอธรรมมูลนิธิ (พ.ศ. 2527) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ธุรกิจ บุญนิยม” ซึ่งมีองค์กรย่อยอีกนับร้อยองค์กร คำว่า “บุญนิยม” เป็นคำที่บัญญัติขึ้นโดยสมณะ โพธิรักษ์และเริ่มแพร่หลายในช่วงต้นทศวรรษ 2530 (สัมมาสัมพุทธสาวก 2531) ในช่วงที่ เศรษฐกิจประเทศไทยกำลังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงแรกเป็นคำที่ใช้สื่อสารเชิญชวน ให้คนเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอโศกด้วยการมอบแรงงานของตัวเองเพื่อสร้าง ประโยชน์ต่อผู้อื่น เมื่อผนวกกับความพยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการจัดโรงบุญ งานตลาดอารียะ ทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ฯลฯ ส่งผลให้ชุมชนอโศกค่อยๆ เชื่อมกับสังคม ในวงกว้างมากขึ้น

ทั้งนี้ งานศึกษาส่วนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกของชุมชนอโศกในช่วงทศวรรษ 2530 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางที่ต่อต้านกระแสบริโภคนิยม (Satha-Anand 1990, 396-400) บางส่วนมองว่าอโศกเป็นการปฏิรูปพุทธศาสนาของคนชั้นกลางเพื่อรับมือกับความไม่ แน่นอนทางเศรษฐกิจการเมือง (Jackson 1989, 216-218) รวมถึงคนชั้นกลางที่ลี้หนีกับ สถาบันสงฆ์กระแสหลัก (Fuengfusakul 1993, 179-180) และเบื่อหน่ายกับกระแสพุทธ

พาณิชย์ที่แพร่หลายในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 คนชั้นกลางเหล่านี้จึงพยายามย้อนกลับไปหารากฐานความเชื่อเดิมในพระพุทธศาสนา (Jackson 1999, 245-320)

“อโศก” หลังห้วงวิกฤตเศรษฐกิจประเทศไทย (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน) ในด้านหนึ่งวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญโดยเกิดการนำแนวคิดเศรษฐกิจบุญนิยมไปปฏิบัติเป็นรูปธรรมมากขึ้น และเริ่มได้รับความสนใจจากสังคมวงกว้างมากขึ้น กล่าวคือวิถีชีวิตของชาวอโศกที่เน้นพึ่งตัวเอง กินอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ สอดคล้องกับแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” และการ “คืนสู่รากเหง้าของชุมชน” ที่ให้ความสำคัญกับสถาบันชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2544, 45-63; ประเวศ วะสี 2542) โดยเริ่มแพร่หลายและขยายตัวอย่างต่อเนื่อง นับจากช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงต้นทศวรรษ 2530 (นลินี ตันตุนิตย์ และ จันทนา สุระพินิจ 2538, 8-9; ยุคติ มุกดาวิจิตร 2548, 17-18) ที่สำคัญชุมชนอโศกได้กลายเป็นทางเลือกให้กับผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยไม่ขัดแย้งกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการนำมาปรับใช้อย่างกว้างขวางในเวลานั้นอีกด้วย ชุมชนอโศกหลายแห่งจึงได้กลายเป็นชุมชนตัวอย่างและเป็นแหล่งเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และนักเศรษฐศาสตร์บางกลุ่ม (Kaewthep 2007; กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2544; 2549; 2550; 2551; อภิชัย พันธเสน และคณะ 2549)

จากการสำรวจของผู้เขียนในปี 2559 สามารถประมาณจำนวนสมาชิกที่อยู่ประจำในชุมชนอโศกทั้งหมดได้ราว 1,300 คน กระจายอยู่ในชุมชนอโศก 18 แห่งทั่วประเทศไทย (ไม่รวมชุมชนในเครือข่ายอีกจำนวนหนึ่ง) โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (10 แห่ง) รองลงมาคือภาคเหนือ (3 แห่ง) และภาคกลาง (3 แห่ง) และมีชุมชนอโศกในภาคใต้และภาคตะวันออกภาคละ 1 แห่ง (แผนที่ 1) ชุมชนที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดได้แก่ ราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี (400 คน) รองลงมาคือสันติอโศกในกรุงเทพมหานคร (300 คน) ชาวอโศกมี “ฐานะทางธรรม” หรือสถานะทางสังคมเมื่อเข้ามาปฏิบัติธรรมในชุมชน เรียงลำดับจากต่ำไปสูง ตั้งแต่ 1) อาคันตุกะ หรือบุคคลที่เข้ามาปฏิบัติธรรมซึ่งแบ่งเป็น “อาคันตุกะจร” และ “อาคันตุกะประจำ” 2) คนวัด ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมอยู่ประจำในชุมชนอโศกจนได้รับการรับรองสถานะให้เป็นสมาชิกของชุมชน 3) ผู้เตรียมบวช และ 4) นักบวช ซึ่งชาวอโศกเรียกว่า “สมณะ” (นักบวชชาย) และ “สิกขมาตุ” (นักบวชหญิง)

นอกจากนี้ ในชุมชนอโศก 7 แห่งจากทั่วประเทศ ยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสัมมาสิกขาซึ่งมีสถานะเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลภายใต้พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และส่วนใหญ่เปิดสอนในระดับมัธยมปีที่ 1 - ปีที่ 6 โดยเน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนในกิจกรรมของชุมชน เช่น นักเรียนทุกระดับชั้นจากสาขาทั้งหมดต้องเข้าร่วมในกิจกรรมตลาดอารีเย เป็นต้น

ชาวอโศกแบ่งสถานะของชุมชนออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) พุทธสถาน 2) สังฆสถาน และ 3) อวาสสถาน พุทธสถานและสังฆสถานเป็นชุมชนชาวอโศกที่ประกอบด้วยชุมชนนักบวช ชุมชนฆราวาส และโรงเรียนสัมมาสิกขา ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ส่วนอวาสสถานเป็นชุมชนของชาวอโศกที่มีเพียงญาติธรรมอยู่รวมเป็นชุมชนตามแนวทางที่สมณะโพธิรักษ์วางไว้ โดยยังไม่มินิกบวชพำนักอยู่ประจำ อวาสสถานทั้งเก้าแห่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพิ่งได้รับการก่อตั้งในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 มีจำนวนสมาชิกในแต่ละชุมชนตั้งแต่ 2-20 คน

ตลาดอารีเย: ระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบอโศก ในพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ

“เชิญครับ มาร่วมบุญกัน สินค้าบาทเดียว ชื้อไปฝากคนข้างบ้านก็ได้ ไม่มีที่ไหนขายถูกเท่านี้ มีแค่ที่ ‘บ้านราช’ เท่านั้น บาทเดียวครับ บาทเดียวเชิญครับ” เสียงพ่อค้าในชุดม่อฮ่อมสีหม่นร้องเรียกลูกค้าที่เดินผ่านมา จากการวิจัยภาคสนามในงาน “ตลาดอารีเย” ที่ราชธานีอโศก หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า “บ้านราช” ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน พ.ศ. 2559 ผู้เขียนพบว่า มีชุมชนสินค้า 67 ร้าน ชุมอาหารและเครื่องดื่มไม่ต่ำกว่า 30 ร้าน แต่ละชุมชนตั้งเรียงรายอยู่ทั่วชุมชนที่ตอนนี้เต็มไปด้วยผู้คนตั้งแต่เด็กไปจนถึงผู้สูงอายุ แม้ว่าตลาดจะเปิดในเวลา 9 โมงเช้า แต่ผู้คนก็หลังไหลมารอซื้อสินค้าแต่เช้าตรู่ ทั้งจากในตัวเมืองอุบลราชธานี และจังหวัดใกล้เคียง หรือแม้แต่ประเทศเพื่อนบ้าน ตลอดจนนักท่องเที่ยวต่างชาติ ต่างเดินทางฝ่าไอร้อนของเดือนเมษายนมาร่วมงาน แม้ภายนอกจะดูเป็น “ตลาด” แต่ กิจกรรมนี้กลับเป็น “งานบุญ” ประจำปีครั้งสำคัญของชาวอโศก

ในรอบปีหนึ่งๆ มีกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ชาวอโศกได้มาพบเจอกันไม่น้อยกว่าสิบงาน จัดขึ้นตามชุมชนอโศกต่างๆ ในช่วงเวลาที่ไม่ทับซ้อนกัน โดยตลาดอารีเย หรือ “ตลาดบุญ

นิยม” เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวอโศกซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกที่ชุมชนสันตือโศกในปี 2523 มีรูปแบบเป็นการเปิดพื้นที่ให้เฉพาะสมาชิกชุมชนชาวอโศกได้นำสินค้ามาขายให้คนภายนอก ปัจจุบันในแต่ละปีจะมีตลาดอารียะเกิดขึ้นหมุนเวียนไปตามชุมชนอโศกต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 10 ครั้ง โดยแต่ละครั้งจะเปิดตลาดเป็นเวลาหนึ่งวัน ยกเว้นที่ราชธานีอโศกจะจัดให้มีตลาดอารียะเป็นเวลา 3 วัน ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี

เมื่อแรกก่อตั้งตลาดอารียะ สมาชิกกลุ่มที่เป็นกำลังหลักคือกลุ่มรามบุษยามธรรมหรือเครือข่ายหนุ่มสาวนักศึกษาผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวทางของชาวอโศก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง รูปแบบการแลกเปลี่ยนในช่วงแรกเป็นการจำลองการซื้อขายโดยใช้ใบไม้และใบตองเขียนตัวเลขแทนเงิน ส่วนใหญ่ของสินค้าที่นำมา “ขาย” ในช่วงนั้นได้แก่สมุนไพรและอาหารมังสวิวัตินส่วนเกินจากการบริโภคในชุมชน ถือเป็นงานเชิงชวนให้คนทั่วไปได้มาทำความรู้จักกับแนวทางอโศกผ่านการ “ซื้อ” สินค้าที่ไม่ต้องจ่ายเงิน แม้คนภายนอกบางส่วนจะตั้งข้อสงสัยว่าการจัดตลาดอารียะเป็นการนำสินค้าด้วยคุณภาพมาขายรวมทั้งเป็นพื้นที่ระบายสินค้า ตลาดอารียะก็ยังได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนในปี 2525 สมณะโพธิรักษ์ได้ตัดสินใจให้ย้ายไปจัดตลาดอารียะที่ปฐมอโศกซึ่งสามารถรองรับคนได้มากกว่าที่สันตือโศก และเปลี่ยนรูปแบบจากการซื้อขายในเชิงสัญลักษณ์มาเป็นการแลกเปลี่ยนด้วยเงินเพื่อลดภาวะจากการแจกลินค้าฟรี พร้อมทั้งเริ่มเปิดให้ญาติธรรมเข้ามาร่วมขายสินค้าในราคาขาดทุนเท่าที่แต่ละคนจะทำได้ นับตั้งแต่ปี 2541 จนถึงปัจจุบันได้ย้ายตลาดอารียะมาจัดที่ราชธานีอโศก ความนิยมในตลาดอารียะเห็นได้จากผู้คนนับพันที่มารอซื้อสินค้าในเช้าวันแรกที่จัดตลาด แม้ชุมชนราชธานีอโศกจะตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอวารินชำราบถึง 8 กิโลเมตรและเข้าถึงค่อนข้างลำบากเพราะไม่มีรถประจำทางแล่นผ่านก็ตาม

นับจากทศวรรษ 2540 เมื่อวิสาหกิจของชุมชนอโศกแต่ละแห่งพัฒนาขึ้น เริ่มมีการจัดตลาดอารียะตามชุมชนอโศกในพื้นที่อื่นๆ แต่อาจไม่ได้จัดทุกปีขึ้นอยู่กับศักยภาพทางเศรษฐกิจและจำนวนสมาชิกของแต่ละชุมชน ต่างจากที่ราชธานีอโศกและปฐมอโศกซึ่งสามารถจัดตลาดอารียะได้ทุกปี และบางครั้งยังเชิญชวนชาวอโศกในชุมชนแห่งอื่นที่อยู่ใกล้เคียงให้มาจัดร่วมกัน โดยการให้นำสินค้ามาร่วมขายขาดทุนด้วย ตลาดอารียะที่จัดขึ้นในชุมชนอโศกแต่ละแห่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ค้าและกำหนดสัดส่วนของราคาขายต่ำกว่าทุนต่างกัน

สมณะโพธิรักษ์ให้เหตุผลที่ต้องมีมาตรการจำกัดผู้ค้าว่าต้องเป็นเฉพาะคนวัดและญาติธรรมเท่านั้น เพื่อป้องกันปัญหาการนำสินค้าที่ผิดหลักปฏิบัติของชุมชนโคกเข้ามาขาย เช่น เนื้อสัตว์ รวมถึงสินค้าฟุ่มเฟือยและอบายมุข เช่น เครื่องสำอางและเหล้า ทั้งด้วยความตั้งใจและไม่ตั้งใจ

ในแง่กลไกของราคา ชาวโคกคนหนึ่งอธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้ผู้ชายในตลาดอารีเยสามารถขายสินค้าราคาต่ำกว่าท้องตลาดได้ว่า “ถ้าเป็นตลาดทั่วไปจะบวกค่าแรง ค่าขนส่ง แต่สินค้าที่เอามาขาย (ที่ตลาดอารีเย) ไม่ได้บวกต้นทุนเหล่านี้ จึงทำให้ราคาสินค้าต่ำกว่าตลาดทั่วไป” ราคาสินค้าในตลาดอารีเยเป็นแรงจูงใจให้บางครั้งมีการระดมคนมาวันซื้อสินค้าในตลาดเพื่อนำไปขายต่อ ภายหลังชุมชนจึงจำเป็นต้องหาวิธีจัดการเช่น จำกัดจำนวนซื้อต่อคน หรือจำกัดจำนวนสินค้าที่จะขายในแต่ละวันและกระจายสินค้าไว้ขายในวันอื่น ฯลฯ ตลาดอาจเป็นพื้นที่ที่ผู้ซื้อและผู้ขายต่างมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดผ่านการคิดคำนวณเพื่อประเมินราคาสินค้า แต่ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คนกับสินค้า (Callon 1998, 50-51) ในส่วนนี้ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นวิธีที่ชาวโคกปรับเปลี่ยนความหมายของทั้งผู้ซื้อ สินค้า และผู้ขายภายใต้พื้นที่ตลาดอารีเย

ผู้ซื้อ: ชีวิตทางเศรษฐกิจในกิจกรรมบุญนิยม

จากการสังเกตการณ์ตลาดอารีเยที่ราชธานีโคกเมื่อเดือนเมษายน 2559 ผู้เขียนพบว่ากลุ่มผู้บริโภคของตลาดจำแนกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ *กลุ่มแรก* เป็นกลุ่มที่มาเที่ยวชมงาน ซึ่งมีทั้งกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวจีนที่มาเยี่ยมชมชุมชนในช่วงวันหยุดเทศกาล และอาจเลือกซื้อสินค้าบางอย่างในตลาดอารีเยกลับไปเป็นของที่ระลึก และชาวไทยซึ่งเดินทางมาด้วยรถยนต์นั่งหรือรถกระบะส่วนตัว ชาวไทยกลุ่มนี้มักเดินทางมาคนเดียวหรือมีผู้ร่วมทางมาด้วยไม่เกิน 4 คน จากการสอบถามชาวไทยบางคนในกลุ่มนี้ ได้รับคำตอบว่าการได้มาซื้อสินค้าติดไม้ติดมือกลับไป หรือเพียงได้มาเดินเสพบรรยากาศก็ถือว่าได้เข้ามาร่วมทำบุญกับชาวโคก *กลุ่มที่สอง* เป็นกลุ่มผู้บริโภคส่วนใหญ่ของตลาดอารีเย คือกลุ่มที่ตั้งใจมาซื้อสินค้าและมีความคุ้นเคยกับแบบแผนการซื้อขายของตลาดเพราะเดินทางมาเป็นประจำทุกปี ส่วนใหญ่มักเดินทางมา

ด้วยรถบรรทุกรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่มีสมาชิกทุกเพศทุกวัย บางส่วนมาจากต่างอำเภอหรือจังหวัดข้างเคียงและเดินทางมาถึงตั้งแต่เช้ามืด ก่อนที่พื้นที่จอดรถกว่า 20 ไร่ รองรับรถได้ 4,000 คัน จะเต็มภายในเวลาไม่กี่ชั่วโมง

จากที่ผู้เขียนคาดคะเนด้วยสายตา ผู้บริโภคในกลุ่มที่สองเป็นผู้หญิงมากกว่าชาย และส่วนใหญ่อายุไม่ต่ำกว่า 30 ปี เมื่อได้พูดคุยกับหลายๆ คน พบว่าส่วนใหญ่ได้วางแผนการซื้อล่วงหน้า เนื่องจากตลาดอารีเยะเป็นประจำ จึงรู้จักเกณฑ์ของตลาดเป็นอย่างดี ตั้งแต่เตรียมอุปกรณ์มาใส่สินค้าและแลกเหรียญมาให้พอดีกับราคาสินค้า หลายคนสามารถจดจำราคาสินค้าได้เป็นอย่างดี เช่น ในปีที่ผู้เขียนทำวิจัยภาคสนาม ผู้ซื้อหลายคนบ่นว่าราคาสินค้าปีนี้แพงกว่าปีที่ผ่านๆ มา อีกทั้งสินค้าก็มีจำนวนน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งได้รับคำอธิบายจากชาวอโศกว่าเป็นไปตามสภาวะเศรษฐกิจไทยที่กำลังซบเซา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ซื้อในกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้องหาวิธีการให้สามารถซื้อสินค้าและอาหารได้มากขึ้นที่สุดภายในเวลาจำกัด เนื่องจากตลาดอารีเยะมีนโยบายจำกัดจำนวนซื้อต่อคนเพื่อให้สินค้ากระจายไปที่ผู้ซื้ออย่างทั่วถึง โดยจำกัดสัดส่วนปริมาณการขายต่อวันของสินค้าแต่ละชนิด สำหรับบางคนที่อยู่ไม่ไกลจากราชธานีอโศกจะใช้วิธีเดินหรือขี่รถจักรยานยนต์มาซื้อสินค้าที่เปิดเผยเพิ่มเติมในแต่ละวัน ส่วนผู้ที่อยู่ไกลออกไป การเดินทางมาพร้อมกันเป็นกลุ่มใหญ่เป็นกลยุทธ์สำคัญในแง่นี้ กล่าวคือ เด็กและผู้สูงอายุจะทำหน้าที่นั่งเฝ้าข้าวของในขณะที่คนวัยหนุ่มสาวไปต่อแถวซื้อสินค้า โดยหลายคนพยายามกลับมาต่อแถวใหม่เพื่อหวังซื้อสินค้าราคาถูกอีกกรอบ แต่หากแม่ค้าจำหน่ายได้ก็จะไม่ขายสินค้าให้

สำหรับผู้ซื้อหลายๆ คน การมาซื้อสินค้าจากตลาดอารีเยะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่เชื่อมโยงระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบอโศกกับชีวิตทางสังคม-เศรษฐกิจของพวกเขา ราคาสินค้าจากตลาดอารีเยะช่วยให้พวกเขาประหยัดค่าใช้จ่ายได้เป็นจำนวนไม่น้อย เช่น บุญช่วย ขาวนาวัยเจ็ดสิบจากตำบลข้างเคียง เล่าว่าเขาสามารถซื้อปุ๋ยอินทรีย์ขั้วญูติน 20 กระสอบในราคา 3,400 บาท ซึ่งถูกกว่าไปซื้อปุ๋ยอินทรีย์จำนวนเท่ากันจากตลาดทั่วไปกว่า 4,000 บาท นอกจากนี้ เขายังสามารถเลือกซื้อของเบ็ดเตล็ดจากร้านสินค้ามือสองในตลาดที่ขายสินค้าทุกอย่างในราคา 1 บาท เช่น ซื้อเบ้าให้หลานชายที่กำลังเปิดเทอมในอีกไม่กี่วันข้างหน้า แม้บุญช่วยจะรู้สึกไม่คุ้นเคยกับอาหารมังสวิรัตแบบชาวอโศก “อาหารมันก็ถูกจนละบาทหมด

แต่มันไม่อร่อย มันไม่มีเนื้อสัตว์เพราะเรายังกินเนื้ออยู่” แต่ถึงที่สุดแล้วเขาก็ยืนยันว่าชุมชนอโศกมีบทบาทในการส่งเสริมชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนในชุมชนใกล้เคียง “ถ้าไม่มีอโศกมาตั้งที่นี่ก็ไม่เจริญ ไม่ดีขึ้นมาหรอก คนแถวนี้ได้เข้ามาทำงานรายวันในชุมชนได้วันละ 250 บาท วันละ 300 บาท ชาวอโศกมาทำเกษตรกรรมมาพัฒนาพื้นที่ แต่ก่อนเป็นป่าเป็นพื้นที่ที่รกร้าง น้ำท่วมทุกปี ตลาดอารีเยก็เป็นประโยชน์กับคนจนๆ อย่างเราๆ”

สินค้า: การลงทุนและการเสียสละแรงงานของชาวอโศก

สินค้าที่นำมาขายในตลาดอารีเยที่ราชธานีอโศกส่วนใหญ่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคและเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวันในท้องถิ่นและการดำรงชีพของเกษตรกรชาวอีสาน เช่น เครื่องจักสานจำพวกกระทิบ กระตัง เครื่องนอน เครื่องครัว เครื่องแก้วและภาชนะพลาสติก เครื่องใช้ในครัวเรือนอย่างน้ำมัน น้ำตาล แคมพู สบู่ สมุนไพร ตลอดจนเครื่องมือช่างและเครื่องมือการเกษตร กล่าวได้ว่าการกำหนดราคาและการจัดหาสินค้าเหล่านี้มาจำหน่ายเป็นกระบวนการแปรระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมของชาวอโศกให้อยู่ในรูปวัตถุของการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ โดยจะได้อภิปรายต่อไป

สินค้าในตลาดอารีเยทุกร้านจะมีป้ายกระดาษเขียนด้วยตัวหนังสือขนาดใหญ่ระบุราคาทุนของสินค้านั้นๆ ไว้ทางซีกซ้าย ส่วนซีกขวาระบุ “ราคาอารีเย” หรือราคาต่ำกว่าทุนซึ่งเป็นราคาของสินค้าที่ขายในตลาดแห่งนี้ และเป็นหนึ่งในเกณฑ์การตั้งราคาสินค้าตามแนวคิดด้วยเศรษฐกิจบุญนิยมของชาวอโศกซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ (ก) ราคาขายต่ำกว่าราคาท้องตลาด (ข) ราคาขายเท่าทุน (ค) ราคาขายต่ำกว่าทุน และ (ง) แจกฟรี ในช่วงเวลาอื่นๆ นอกเหนือจากช่วงงานตลาดอารีเย ชาวอโศกสามารถขายสินค้าในราคาระดับ (ก) หรือ (ข) ได้ด้วย แต่สินค้าที่นำมาขายภายในงานตลาดอารีเยจะต้องอยู่ในระดับ (ค) คือขายสินค้าในราคาต่ำกว่าทุนเท่านั้น นอกจากนี้ในตลาดอารีเยยังมีการแจกฟรีในรูปของการแจกอาหารหรือที่ชาวอโศกเรียกว่า “โรงบุญ” อีกด้วย แต่ดังได้กล่าวแล้วว่าตลาดอารีเยในชุมชนที่ยังมีข้อจำกัดด้านเครือข่ายสมาชิกและศักยภาพทางเศรษฐกิจ อาจกำหนดเกณฑ์ที่แตกต่างไปได้ เช่น ประธานร้อยเอ็ดอโศกให้เหตุผลที่ตลาดอารีเยในชุมชนของเขาสามารถขายสินค้าได้แค่ราคาระดับ (ก) เท่านั้น ว่าเป็นเพราะชุมชนมีทุนจำกัด จึงสามารถรับผิดชอบเฉพาะ

ค่าสถานที่และอาหาร ส่วนสินค้าได้มาจากการเชิญชวนญาติธรรมหรือพ่อค้าแม่ค้าที่รู้จักกันในละแวกชุมชน จึงไม่สามารถกำหนดให้ผู้ค้าขายสินค้าในราคาระดับ (ค) เท่านั้นได้

ในกรณีตลาดอารียะที่ราชธานีโอศกที่มีศักยภาพทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสามารถเชิญชวนให้ชุมชนโอศกในพื้นที่ใกล้เคียงร่วมรับผิดชอบนำสินค้ามาขายได้ด้วย สามารถจำหน่ายสินค้าทุกชนิดในราคาระดับ (ค) ได้ด้วยการจัดหาสินค้าผ่าน 3 ช่องทางหลักๆ ได้แก่ *ช่องทางแรก* เป็นสินค้าที่ชุมชนในเครือข่ายเป็นผู้ผลิตขึ้นเอง รวมทั้งสินค้าจากธุรกิจของญาติธรรม ซึ่งยอมรับเงื่อนไขด้านราคาจำหน่ายเพื่อยืนยันหลักการว่าตลาดอารียะต้องขายสินค้าในราคาต่ำกว่าทุนเท่านั้น *ช่องทางที่สอง* เป็นสินค้าจำพวกที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้และจัดซื้อด้วยเงินทุนจากกองสาธารณโภคี ซึ่งเป็นเงินจากการร่วมลงขันของชุมชนโอศกแต่ละแห่งรวมทั้งจากญาติธรรม หนึ่งในสินค้ายอดนิยมในตลาดอารียะในช่วงหลายปีที่ผ่านมาคือหมอนชนิดซึ่งชาวอีสานนิยมใช้ซื้อไปใช้ในชีวิตประจำวันและใช้มอบเป็นของขวัญในงานประเพณีต่างๆ โดยชุมชนโอศกติดต่อซื้อหมอนชนิดที่เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) จากจังหวัดยโสธร การเลือกซื้อหมอนชนิดจากแหล่งดังกล่าว สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการลงทุนตามวิถีของ “เศรษฐกิจบุญนิยม” ที่นอกจากจะเลือกซื้อสินค้าอันเป็นที่นิยมมาขายในตลาดอารียะแล้ว ยังให้ความสำคัญกับการให้ความช่วยเหลือวิสาหกิจชุมชนด้วย เช่นที่ชาวโอศกผู้หนึ่งบอกกับผู้เขียนอย่างภาคภูมิใจว่า “เงินที่เอามาลงทุนในตลาดอารียะมาจากการเสียดสน้ำพักน้ำแรงของชาวโอศกที่ทำงานมาตลอดทั้งปีในชุมชน พวกเราทำงานไม่มีเงินเดือน กำไรที่ได้มาจึงไม่ได้เกิดจากการทุจริตใครเพื่อเอามาสร้างตลาด...”

ช่องทางสุดท้าย คือสินค้าที่ได้จากการร่วมกันลงแรงผลิตสินค้าโดยชาวโอศกและญาติธรรมจากทั่วประเทศซึ่งเดินทางมาที่ราชธานีโอศกเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญของชุมชนได้แก่ “งานปลูกเสกพระแท้ๆ ของพุทธ” ซึ่งจัดขึ้นประมาณสิบวันก่อนหน้านั้น และมีทั้งนักบวชและฆราวาสมาร่วมปฏิบัติธรรมด้วยการถือศีลเคร่ง ฝึกฝนความลำบาก ละลดอบายมุข เป็นจำนวนกว่า 2,000 คน ตามแนวทางของสมณะโพธิรักษ์ที่เสนอว่าสามารถปลูกเสกคนให้เป็นพระได้ผ่านการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด นับเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการระดมแรงงานเพื่อผลิตสินค้า โดยเฉพาะปุ๋ยอินทรีย์และเครื่องจักสาน เพื่อเตรียมขายในตลาดอารียะ การร่วมกันผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายนี้ เป็นกระบวนการที่ชาวโอศกได้ตระหนักถึงจริยธรรมพุทธศาสนา

ในระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบอโศกผ่านวิถีปฏิบัติ ซึ่งมีแบบแผนคร่าวๆ ดังนี้

ในช่วงดังกล่าวชาวอโศกจะต้องตื่นตั้งแต่ตีสามครึ่งเพื่อมาฟังเทศน์ในเวลาตีสี่ ก่อนจะแบ่งกลุ่มลงฐานงานตามประเภทต่างๆ ของงานในเวลา 6 โมงเช้า โดยมีสมณะและสิกขมาตุเป็นที่เลี้ยงประจำแต่ละกลุ่ม จนเวลาประมาณ 10.00 น. สมาชิกแต่ละกลุ่มที่แยกย้ายไปทำงานตามฐานทั้งในและนอกชุมชนก็จะกลับเข้ามาฟังเทศน์และรับประทานอาหาร ก่อนจะกลับเข้าฐานงานอีกครั้งในตอนเที่ยงจนถึงสิ้นสุดงานในแต่ละวันราว 5 โมงเย็น หลังจากนั้นสมาชิกในกลุ่มจะได้สรุปงานและสะท้อนสภาวะธรรมของตัวเอง ตรวจสอบกิเลสและผัสสะที่เกิดขึ้นระหว่างทำงาน เช่น เหนื่อย ชี้เกียด ร้อน หิว โกรธ เบื่อ อิจฉา เกลียด ฯลฯ โดยสมณะและสิกขมาตุประจำกลุ่มจะให้คำปรึกษาและแนะแนวทางแก้ไข

ชาวอโศก: “ผู้ให้” และ “ผู้แบ่งปัน” ในตลาดอารีเย

ตลาดอารีเยเป็นกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ให้ชาวอโศก ทั้งสมณะ สิกขมาตุ ญาติธรรม ตลอดจนศิษย์เก่าโรงเรียนสัมมาสิกขาจากทั่วประเทศ ได้มีส่วนร่วมผ่านการปฏิบัติที่หลากหลายบนพื้นฐานของระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบอโศก ในช่วงวันงานสมณะและสิกขมาตุจะคอยให้คำปรึกษาแก่คนวัดและญาติธรรม บางส่วนจะยังช่วยผลิตสินค้าอยู่ในฐานงาน และสามารถมาช่วยยกและจัดสินค้าได้ แต่จะไม่ใช่ผู้จำหน่ายสินค้าเอง ชาวอโศกและบรรดาญาติธรรมที่เดินทางมาพร้อมกับชุมชนอโศกต่างๆ ที่มาตั้งซุ้มขายสินค้าในตลาดจะรับผิดชอบตั้งแต่เตรียมสินค้า ยกสินค้าจัดเรียงบนโต๊ะ รับชำระค่าสินค้า ฯลฯ นักเรียนโรงเรียนสัมมาสิกขาศิษย์เก่า และญาติธรรมอีกหลายร้อยคน ถือว่าตลาดอารีเยเป็นกิจกรรมที่ทำให้ได้พบปะกันและถือโอกาสช่วยงานวัดไปด้วย เช่น เตรียมอาหารจากวัตถุดิบที่ญาติธรรมนำมามอบให้จากแหล่งปลูกของเครือข่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสะตอจากวังน้ำเขียว มะเขือเทศจากนนทบุรี หรือสับปะรดจากอุทัยธานี เป็นต้น และทุกคนจะพร้อมช่วยงานเมื่อมีการขอความร่วมมือ เช่น ช่วงหนึ่งที่โรงปุ๋ยพลังชีวิตประกาศลดราคาปุ๋ยอินทรีย์จากกระสอบ 50 กิโลกรัม ราคา 280 บาท เหลือ 170 บาท ทำให้มีคนมาซื้อเป็นจำนวนมาก และมีเสียงตามสายดังแทรกเสียงดนตรีบนเวทีประกาศขอแรงช่วยเหลือในการบรรจุ ตรวจสอบความเรียบร้อย และขนปุ๋ยไปส่ง ณ จุดจำหน่าย ก็ได้รับความร่วมมืออย่างกระตือรือร้นจากชาวอโศกและญาติธรรมที่อยู่ในบริเวณงาน

นอกจากนี้ ญาติธรรมยังใช้ตลาดอารีเยเป็นเวทีตอกย้ำสถานะของการเป็นส่วนหนึ่งของโลก บางคนเลือกนำสินค้ามาขายในตลาด โดยอยู่ในฐานะ “แม่ให้” หรือ “พ่อให้” ที่กำกับด้วยกรอบคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนในเศรษฐกิจบุญนิยม ดังเช่นกรณีของเพชร รุ่งพุทธ นักรุกีจหญิงวัย 58 ปี ที่นำผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปออร์แกนิกในธุรกิจของเธอมาร่วมขายขาดทุนในปีนี้ เธอลดราคาลินค้ามีทั้งใจก็ถึงสำเร็จรูป ธัญพืชอบกรอบ ข้าวโอ๊ต ฯลฯ จากราคาทุนไปเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ ทำยอดขายขาดทุนได้เกือบ 60,000 บาท เพชรรุ่งพุทธเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าเธอเริ่มรู้จักอโคกราวปี 2538 ตั้งแต่สมัยยังทำงานธนาคาร หลังจากเธอได้เข้าร่วมชุมชนปฐมอโคก็ปรับการแต่งตัว หันมาทานอาหารมังสวิริติ ในช่วงต้น เธอต้องเผชิญกับแรงกดดันจากสองทาง ทั้งจากครอบครัวของสามีและคนรอบข้างที่หลายคนมองว่าเธอไปคบกับพวก “นอกรีต” ขณะเดียวกัน ด้วยสถานะนักรุกีจ ทำให้ชาวอโคบางคนระแวงว่าเธอจะมาหาผลประโยชน์กับชุมชน แต่สุดท้ายเพชรรุ่งพุทธบอกว่าด้วยคำสอนของสมณะโพธิรักษ์ได้ทำให้เธอเข้มแข็งและอดทนที่จะเข้าหาหมู่มุ่ม และพยายามนำสินค้ามาขายในตลาดอารีเยทุกปี ด้วยเหตุผลว่าช่วยให้ได้ฝึกลดละกิเลส จากนักรุกีจที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด การมาปฏิบัติตามกรอบของอโคฝึกฝนให้เธอรู้จักเป็นผู้ให้ ขณะเดียวกันยังได้ฝึกพิจารณากิเลสทั้งของตัวเองและของคนที่มาซื้อสินค้าด้วย “ถ้าเขาเห็นของถูกแล้วซื้อเยอะ เราก็จะหาวิธีว่าจะฝึกอย่างไรให้เขาเห็นอย่างที่เราเห็น เราก็จะบอกว่า ‘แบ่งปันนะคะ ถ้าซื้อไปเยอะคนอื่นเขาก็ไม่ได้’ ขณะเดียวกันก็ฝึกตัวเองด้วยเพราะของในตลาดนี้มันถูก บางที่เราเห็นเองเรายังอยากซื้อเลย”

“กำไรอารีเย”: การสะสมบุญในระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมของชาวอโค

หลังจากสิ้นสุดงานตลาดอารีเยที่ราชอาณาจักรอโคในปี 2559 ตัวแทนจากแต่ละชุมชนได้ออกไปรายงานจำนวนเงินขาดทุนจากการมาร่วมขายสินค้าและบริการ ปิดท้ายด้วยสมณะโพธิรักษ์ได้สรุปว่าในบางครั้งนี้ พวกเขาขาดทุนไปไม่ต่ำกว่า 7 ล้านบาท ไม่ทันสิ้นเสียงคำประกาศชาวอโคต่างปรบมือแสดงความยินดีและต่างร่วมอนุโมทนาบุญที่เกิดขึ้น แม้ว่าจะยอดรวมของการขาดทุนจะน้อยกว่าในปีที่ผ่านมา แต่ชาวอโคก็ภูมิใจกับสิ่งที่พวกเขานิยามว่าเป็น “กำไรอารีเย” สำหรับชาวอโค ยิ่งขายสินค้าขาดทุนเท่าไร “กำไรอารีเย” ก็ดูยิ่งออกเงยขึ้น

เท่านั้น ดังที่สมณะโพธิรักษ์บอกกับผู้เขียนในช่วงหนึ่งของการให้สัมภาษณ์ว่า “สินค้าที่ขายกันในตลาดอารีเยแทบจะเป็นลักษณะการให้ของขวัญ ญาติธรรมบางคนตั้งใจจะขาดทุน 3 แสน บางคนจะขาดทุน 4 แสน เอาเข้าจริงมากกว่าที่ตั้งไว้ทั้งนั้น ....” ตลาดอารีเยจึงเป็นเหมือนสนามที่ชาวอโศกได้ฝึกกลดกิเลสอันเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนเพื่อเป็นอริยบุคคลและมุ่งสู่นิพพาน ขณะเดียวกันก็เป็นตัวอย่างของตลาดในฐานะพื้นที่แลกเปลี่ยนที่ใช้เงินเป็นตัวกลาง ทำให้การคำนวณอรรถประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นได้ (Callon 1998, 21-22) โดยในกรณีนี้คือการแปรระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมที่อิงกับกรอบคิดเรื่อง “บุญ” เป็นรูปธรรมผ่านการคำนวณมูลค่าและราคาของสินค้าที่ขาย ซึ่งสรุปเป็นแบบแผนเบื้องต้นได้ดังนี้

หากเปรียบเทียบกับกำไร/ขาดทุนในทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งโดยทั่วไปสามารถคำนวณได้จากส่วนต่างระหว่างราคาขายหรือมูลค่าแลกเปลี่ยนของสินค้ากับต้นทุน หากกำหนดราคาขายหรือมูลค่าแลกเปลี่ยนเท่ากับ A และต้นทุนเท่ากับ B ค่ากำไร/ขาดทุนในทางเศรษฐศาสตร์ (X) จะเท่ากับ $X = A - B$ ในมุมมองของชาวอโศก “กำไร/ขาดทุนอารีเย” จะมีค่าแปรผกผันกับกำไร/ขาดทุนทางเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ หาก X มีค่าเป็นบวกหรือผู้ขายได้กำไรในทางเศรษฐศาสตร์ จะมินัยว่าผู้ขายกำลังสะสมกิเลสและความโลภผ่านการเอาเปรียบผู้อื่น ซึ่งถือว่าการ “ขาดทุนอารีเย” ในทางกลับกันถ้าค่า X เป็นลบหรือผู้ขายขาดทุนในทางเศรษฐศาสตร์ หมายความว่าผู้ขายได้ชำระกิเลส การเอาเปรียบและความโลภ ส่งผลให้เกิด “กำไรอารีเย” ตัวอย่างเช่น ในกรณีที่ต้นทุนของสินค้าชิ้นหนึ่งเท่ากับ 10 หน่วย หากขายสินค้าชิ้นนี้ในราคา 15 หน่วย ซึ่งหมายถึงได้กำไรในทางเศรษฐศาสตร์คิดเป็น $15 - 10 = 5$ หน่วย แต่สำหรับชาวอโศกจะถือว่าผู้ขาย “ขาดทุนอารีเย” คิดเป็น 5 หน่วย ในทางกลับกัน เมื่อกำหนดราคาขายสินค้าชิ้นเดียวกันในตลาดอารีเยเท่ากับ 8 หน่วย ทำให้ขาดทุนในทางเศรษฐศาสตร์คิดเป็น $8 - 10 = -2$ หน่วย แต่สำหรับชาวอโศกจะหมายถึงเกิด “กำไรอารีเย” คิดเป็น 2 หน่วย

ในบริบทนี้ จะเห็นว่าจำนวนเงินที่ขาดทุนในทางเศรษฐศาสตร์ได้ตอบสนองความต้องการของชาวอโศกในการปฏิบัติธรรมในรูปของการสร้าง “กำไรอารีเย” ผู้เขียนเคยถามชาวอโศกว่า ในเมื่อการได้ “กำไรอารีเย” มากเท่ากับได้กำไรจิตกิเลสมาก เหตุใดจึงไม่แจกสินค้าฟรีหรือจำหน่ายในราคา 0 บาท เพื่อให้ได้ “กำไรอารีเย” มากที่สุด ชาวอโศกคนหนึ่ง

ให้คำอธิบายว่า “หากแจกลินค้าในตลาดฟรีทุกชิ้น เราจะได้กำไรอาริยะจำนวนมหาศาลเพียงครั้งเดียว แต่จะไม่มีทุนหมุนเวียนเพื่อมาจัดตลาดอาริยะครั้งต่อไป” การขายสินค้าภายในกรอบคิดคำนวณเรื่อง “กำไรอาริยะ” จึงสะท้อนชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวอโศกที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อขายสินค้าราคาถูกให้หมดในเวลารวดเร็ว แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการสะสมกำไรไม่ต่างจากวิถีคิดในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แม้ว่าการสะสม “กำไรอาริยะ” จะปรากฏในรูปแบบของการสะสมยอดเงินขาดทุนก็ตาม

ในอีกแง่หนึ่งจึงกล่าวได้ว่า ตลาดอาริยะเป็นต้นแบบที่สะท้อนให้เห็นโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ชาวอโศกสร้างขึ้นมาเพื่อต่อรองกับโครงสร้างทางสังคม-เศรษฐกิจในระบบทุนนิยม อันเป็นพื้นฐานของวิถีปฏิบัติทางศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย ผ่านการนิยามความหมายใหม่ให้กับองค์ประกอบของตลาด ได้แก่ ปรับนิยามจากผู้ขายเป็น “พ่อให้” และ “แม่ให้” ให้นิยามการซื้อ-ขายว่าเป็นการ “แบ่งปัน” และแปรคำอธิบายกำไร-ขาดทุนให้อยู่ในรูปของ “บาป-บุญ” ซึ่งสอดคล้องกับที่ จีน โคมารอฟ (Jean Comaroff) เสนอไว้ว่าปฏิบัติการกำหนดความหมายผ่านสัญลักษณ์ในพิธีกรรม สามารถนำไปสู่เปลี่ยนแปลงสถานภาพของกลุ่มหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่สุด (Comaroff 1985, 6)

งานศึกษาว่าด้วยพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญของกรอบคิดเรื่องบุญในระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมแบบพุทธเถรวาทกระแสนี้ว่า การทำบุญจำเป็นต้องผ่านตัวแทนของสถาบันพุทธศาสนา เช่น ทำบุญผ่านพระสงฆ์และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างหรือปฏิสังขรณ์วัด (Pfanner and Ingersoll 1962, 356-358; Tambiah 1970, 147) และด้วยกรอบคิดเช่นนี้ ผู้ที่มีต้นทุนทางเศรษฐกิจมากกว่าย่อมมีศักยภาพที่จะสะสมบุญได้ดีกว่าผู้มีฐานะยากจน (Keyes 1983, 858) แม้ชาวอโศกจะไม่ปฏิเสธแนวคิดที่เชื่อมโยงบุญกับ “กฎแห่งกรรม” และมุมมองที่ว่าบาปหรือกรรมที่เป็นผลจากการกระทำในเชิงลบสามารถลบล้างได้ด้วยบุญซึ่งเป็นกรรมในเชิงบวก ดังที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปเชื่อว่าการทำบุญมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มั่นใจว่าชีวิตในอนาคตของตนจะดีกว่าเดิม (Keyes 1973, 2-3) แต่ชาวอโศกมองว่า บาป-บุญ เป็นสมบัติเฉพาะของแต่ละคน แบ่งให้กันไม่ได้ และ “...บุญจริงๆ คือเครื่องประหารกิเลส บุญคือการชำระกิเลสจากสันดานให้สะอาดหมดจด บุญนิยมจึง

หมายถึงการชำระความเลวร้าย ความเห็นแก่ตัว ความโลภ ความโกรธ ความหลงที่มีอยู่บนจิตวิญญาณให้ออกไป”

ในแง่นี้ ตลาดอารีเยจึงเป็นปรากฏการณ์ตัวอย่างที่สะท้อนวิถีคิดของชาวโศกที่มองว่า บุญเป็นหนทางในการขจัดกิเลสที่มีอยู่ในตัวออกไป ผ่านการขายสินค้าขาดทุนเพื่อสะสม “กำไรอารีเย” ดังได้เสนอแล้วข้างต้น ยิ่งไปกว่านั้นชาวโศกยังสามารถสะสมกำไรอารีเยผ่านการร่วมเป็นผู้ลงแรงผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายในตลาดอารีเย ทั้งนี้ หากพิจารณาจำแนกประเภท ต้นทุนของสินค้าในกลุ่มนี้ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ *ต้นทุนรูปธรรม* ครอบคลุมต้นทุนส่วนที่เป็นวัตถุดิบและค่าใช้จ่ายซึ่งสามารถคิดคำนวณเป็นตัวเลขได้ และ *ต้นทุนนามธรรม* ครอบคลุมมูลค่าของฝีมือ แรงงาน ความคิดสร้างสรรค์ที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ ซึ่งไม่สามารถคำนวณเป็นตัวเลขที่ชัดเจนได้ ต้นทุนนามธรรม สามารถก่อให้เกิด “กำไรทางบุญ” กล่าวคือการไม่รับค่าตอบแทนสำหรับค่าแรงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุน เป็นรูปแบบหนึ่งของการเสียสละกำลังแรงงานให้กับสังคม ยิ่งเสียสละมากเท่าไรก็ยิ่งนับว่าได้ “บุญ” มากเท่านั้น ดังที่ *เพียรพิมพ์ไพโร* บรรยายถึงประสบการณ์ในด้านนี้ให้ผู้เขียนฟังว่า “เวลาทำงานกิเลสของเราจะถูกเคียวให้ไหลออกมาเพื่อที่เราจะได้จัดการมันได้ถูก....งานจะทำให้เราเห็นกิเลส ทำงานที่ฐานบางครั้งจะมีทั้งโทสะและโลภะ โลภะ คือความโลภ อยากรได้ เวลาคนนำของมาบริจาคให้เราก็จะเกิดจิตอยากได้ อยากรครอบครอง ไม่ใช่แค่เฉพาะกับคนแต่อยู่กับสิ่งของก็ทำให้เราเกิดกิเลสได้”

แคเธอรีน บาววี (Katherine A. Bowie) ชี้ว่าการทำบุญไม่ได้หวังผลโดยพุ่งเป้าแค่เพียงชีวิตในโลกหน้าเท่านั้น แต่การทำบุญยังเป็นวิธีที่ผู้คนใช้รับมือกับความทุกข์ยากขณะที่ยังดำรงอยู่ในโลกนี้ ที่สำคัญการทำบุญเป็นสถาบันที่ช่วยคลายความตึงเครียดระหว่างชนชั้นในสังคมไทย (Bowie 1998, 476) ในกรณีของเศรษฐกิจทุนนิยม ผู้เขียนพบว่าชาวโศกให้ความสำคัญกับการสะสม “กำไรอารีเย” ด้วยการลงแรงทำงานมากกว่าการบริจาคตทรัพย์สินเงินทอง แม้จะมีบางกรณีที่ญาติธรรมผู้ศรัทธาเคยกับหม่กลุ่มจะได้รับอนุญาตให้บริจาคเงินได้ก็ตาม แต่จะไม่มี การติดป้ายประกาศ จารึกชื่อของผู้บริจาคบนอาคารหรือวัตถุสิ่งของ หรือประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รับรู้ ดังที่ชาวโศกคนหนึ่งให้ความเห็นว่า “คนที่ใช้เงินทำบุญไม่ได้เห็นกิเลสของตัวเองเท่ากับเสียสละแรงงาน”

สรุป: การปฏิบัติธรรมในนิยามของชาวอโศก

การปฏิบัติธรรมเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่ถูกหล่อหลอมและกำกับด้วยค่านิยมทางประวัติศาสตร์ ที่สำคัญประสบการณ์ทางศาสนามีมิติทางสังคมที่เชื่อมโยงกับโลกกายภาพ ผ่านการสร้างความหมาย (Csordas 2004, 163-176) สำหรับ “อโศก” ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของบทความนี้ เป็นหนึ่งในแนวทางการตีความพุทธศาสนาเถรวาทที่ก่อตัวในยุคของความผันผวนทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 งานศึกษาของคาสส์ได้ชี้ให้เห็นว่าบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพุทธศาสนาในสังคมไทย เกิดสำนักปฏิบัติใหม่ๆ อย่างเช่น สอนโฆภพสาราม วัดพระธรรมกาย รวมถึงพระเกจิอาจารย์หลายสำนัก ทำให้รัฐไม่อาจรวมศูนย์กิจการพุทธศาสนาเถรวาทไว้ที่มหาเถรสมาคมได้เหมือนในยุคก่อนหน้า (Keyes 1999, 31) ขณะเดียวกันก็มีผู้นำเสนอแนวทางการตีความปรัชญาและหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนาแบบใหม่ๆ ซึ่งส่งผลให้กรอบคิดเรื่องบุญเปลี่ยนแปลงไปด้วย

สมณะโพธิรักษ์น่าจะได้รับอิทธิพลจากการตีความปรัชญาพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุไม่มากนักน้อย แม้ว่าอาจมีบางเรื่องที่ไม่เห็นด้วยก็ตาม (สิทธิสังจะ วิมุตตินันท์ 2528, 28) โดยเฉพาะหลักคำสอนของพุทธทาสที่ตีความเรื่องการหลุดพ้นในพุทธศาสนาใหม่ “พระพุทธองค์ก็ทรงมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับรูปแบบหรือวิธีการในทางวิทยาศาสตร์” (พุทธทาสภิกขุ 2534, 16) “วิทยาศาสตร์” ในความหมายของพุทธทาสคือความเป็นเหตุเป็นผลที่พิสูจน์และประจักษ์แก่ทุกคนได้โดยไม่ขึ้นอยู่กับสถานที่และเวลา พุทธทาสชี้ให้เห็นว่าการบรรลุนิพพานไม่จำเป็นต้องปลีกตัวออกจากสังคม ซึ่งเป็นการวางรากฐานพุทธศาสนาที่ส่งเสริมให้ชาวพุทธสามารถมีบทบาททั้งทางโลกและทางธรรมได้ “ถ้าจะกล่าวถึงธรรมะที่ถูกต้องแล้ว จะต้องไม่มีคำว่าทั้งโลกหรือหนีโลก เพราะธรรมะที่ถูกต้องมุ่งหมายให้คนอยู่ในโลกด้วยชัยชนะต่อโลก” (พุทธทาสภิกขุ 2513, 8) โดยเสนอแนวความคิดเรื่อง “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” ซึ่งพิจารณาการทำงานในฐานะสนามที่ใช้ฝึกฝนจิตเพื่อลด/ละกิเลส ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสามัญอย่างกิน เดิน นั่ง ไปจนถึงงานที่ซับซ้อนต้องใช้ทักษะมากขึ้น หลักคิดเรื่องการละกิเลสเพื่อบรรลุนิพพานสะท้อนให้เห็นในทัศนะของสมณะโพธิรักษ์ดังที่ให้สัมภาษณ์กับผู้เขียนเมื่อเดือนเมษายน 2559 ดังนี้

ชาวโศกจะไปไหน? เราจะไปนิพพานนี่คือคำตอบใหญ่ นิพพานคือสภาวะอาศัย อุเบกขาจิตในความเป็นคนเป็นๆ ที่ทำตนให้พ้นทุกข์ได้เด็ดขาด หมดอารมณ์สมใจ ออยาก หมดความเห็นแก่ตัวเป็นสภาวะที่ .... ไม่มีโลก โกรธ หลง นิพพานก็คือการ สูญกิเลสในใจเรา .... กิเลสที่มันเป็นตัวตน มันเป็นอัตตา เราจะต้องทำให้ตัวตนตัว นี้สูญไปจากจิตใจเรา....

พุทธศาสนาเถรวาทวางเป้าหมายชีวิตมนุษย์ไว้หลายระดับ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพานหรือการพ้นทุกข์อย่างสมบูรณ์ วิธีการปฏิบัติสำคัญที่จะนำพาพุทธศาสนิกชนไปให้ถึง เป้าหมายนี้คือ “ไตรสิกขา” หรือวิธีฝึกฝนตัวเองใน 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจำแนก การปฏิบัติได้หลายแนวทาง (วัชระ งามจิตรเจริญ 2556, 393-396) โดยหลักการไตรสิกขา ต้องปฏิบัติควบคู่กับวิปัสสนาซึ่งเป็น “การฝึกฝนอบรมจิตเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งความจริง ชนิดที่ทำให้ผู้ปฏิบัติทำลายกิเลสได้” (พุทธทาสภิกขุ 2534, 418) แต่สำหรับชาวโศก การ วิปัสสนาไม่ใช่สิ่งที่จำเป็น เพราะ “ปัญญา” ไม่ได้มาจากการนั่งสมาธิเพียงอย่างเดียว ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกิจกรรมที่ไม่แยกขาดจากกัน “ศีล” คือที่ตั้งแห่งความประพฤติของตัวเอง ที่แต่ละคนเป็นผู้กำหนดขอบเขตให้กับตัวเองจากนั้นจึงลงมือปฏิบัติ บางคนอาจกำหนด ขอบเขตที่จะรักษาศีลให้เข้มข้นขึ้นและค่อยๆ ลดบายมุข เช่น เหล้า บุหรี่ เที้ยวกลางคืน หรือ อาศัยด้วยการลงมือปฏิบัติผ่านการทำงาน กิเลสที่ถูกขัดเกลาให้น้อยลง เปรียบเหมือนการ สะสม “หน่วยกิต” พร้อมกับฝึกฝนเพื่อไต่ระดับการเป็นอริยบุคคลตั้งแต่โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์ (สุนัย เศรษฐบุญสร้าง 2534, 78)

ในแง่นี้ พิจารณาได้ว่าหลักการเศรษฐกิจบุญนิยมของชาวโศกเป็นด้านกลับของ ทุนนิยมในโลกตะวันตก ซึ่งเวเบอร์ได้ชี้ให้เห็นว่ามีรากฐานส่วนหนึ่งมาจากการตีความเรื่อง การทำงานหนักเพื่อจะเป็นผู้ได้รับเลือกในกรณีของคริสตศาสนิกชนนิกายโปรเตสแตนต์ (Weber 1930, 111) กรอบคิดเรื่องเศรษฐกิจบุญนิยมที่ได้รับการปฏิบัติผ่านปรากฏการณ์ ตลาดอารีเย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการนิยามความหมาย “กำไรอารีเย” สะท้อนให้เห็น พลวัตของการตีความเกี่ยวกับการแสวงหาความจริงในพุทธศาสนาในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ที่เน้นการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลให้สามารถเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านประสบการณ์ ของตัวเอง (สุวรรณ สภาอานันท์ 2545, 90-91) โดยอาศัยตัวแบบทางเศรษฐศาสตร์มานำ

เสนอแนวปฏิบัติที่ทั้งวิพากษ์กรอบคิดเรื่องบุญตามชนบทพุทธเถรวาทกระแสหลัก พร้อมทั้งสร้างความชอบธรรมให้กับการสะสมทุนเชิงสัญลักษณ์ผ่านวิถีปฏิบัติทางศาสนาตามแนวทางอโศกไปพร้อมๆ กัน

เมื่อพิจารณาคำว่า “อารีเย” ในนิยามของชาวอโศก พบว่ามีอย่างน้อยสามความหมาย ได้แก่ “คนผู้ประเสริฐ” (สมณะโพธิรักษ์ 2549, 281) “ความประเสริฐ” (สมณะโพธิรักษ์ 2555, 24) หรือ “คุณวิเศษทางธรรมซึ่งเป็นความเจริญทางพุทธธรรมของคน หรือบรรลุปุทธธรรมของพุทธโดยเฉพาะอันถูกต้องครบถ้วนแท้จริง” (สมณะโพธิรักษ์ 2545, 58) กล่าวได้ว่าตลาดอารีเยเป็นสนามที่เปิดให้ผู้คนหลากหลายกลุ่มได้เข้ามามีประสบการณ์ร่วมภายใต้ปฏิบัติการของแนวคิดเศรษฐกิจบุญนิยม ขณะที่ผู้ซื้อส่วนใหญ่ได้สินค้าราคาถูกตอบสนองความต้องการกลับไป ชาวอโศกใช้งานตลาดอารีเยเป็นเครื่องมือเพื่อให้ตัวเองได้สั่งสมบุญด้วยการลด/ละกิเลส ผ่านการช่วยงานฝ่ายต่างๆ การร่วมขายสินค้า ตลอดจนลงแรงผลิตสินค้า ที่สำคัญงานตลาดอารีเยเป็นพื้นที่ที่ชาวอโศกใช้ประกอบสร้างการนิยามเพื่อต่อรองกับการรับรู้ของสังคมว่าชุมชนอโศกไม่ได้เป็นแหล่งสะสมความมั่งคั่ง โดยตัดวงจรการสะสมกำไรเชิงเศรษฐศาสตร์ส่วนหนึ่งที่ชาวอโศกได้จากการดำเนินธุรกิจตลอดทั้งปี ด้วยการสะสม “กำไรอารีเย” ผ่านการขายสินค้าขาดทุนในช่วงเวลาเฉพาะของการจัดงานตลาดอารีเย ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยยืนยันสถานะ “ผู้ให้” และ “ผู้เสียสละ” แก่สังคมของชาวอโศกอีกด้วย

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2544. “ชุมชนศีระชะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ.” ใน *สวัสดิการโดยภาคชุมชน: กลุ่มผลิตภัณฑ์*, บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 191-237. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2549. “จาก ‘ธัมมิกสังคมนิยม’ สู่ ‘พุทธยูโทเปีย’: บททดลองเสนอ.” ใน *พุทธทาส-พุทธธรรม*, บรรณาธิการโดย พิทยา ว่องกุล, 155-178. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2550. “พุทธยูโทเปีย: กรณีชุมชนศีระชะอโศก.” ใน *ข้ามขอบฟ้า 60 ปี ชีแฮร์ ทานาเบ*, บรรณาธิการโดย ขวัญชีวัน บัวแดง และ อภิญญา เฟื่องสกุล, 175-214. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2551. “เศรษฐศาสตร์แห่งการให้.” *รัฐศาสตร์สาร* 29(2): 116-132.
- คณะทำงานปกาสณียกรรม. 2532. *ประมวลเอกสาร กรณีสันตืออโศก*. กรุงเทพฯ: คณะทำงานปกาสณียกรรม.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2544. *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์.
- นลินี ดันธุนิตย์ และ จันทนา สุระพินิจ. 2538. “การสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่ององค์กรชาวบ้าน.” (รายงานการวิจัย). ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2536. *ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2537. “ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม.” *ศิลปวัฒนธรรม* 15(10): 79-106.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543. *พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*, บรรณาธิการโดย อรศรี งามวิทยาพงศ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ประเวศ วะสี. 2542. *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม: แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- พรเพ็ญ อ้นตระกูล และ อัจฉราพร กมุทพิสมัย (บรรณาธิการ). 2527. *ความเชื่อพระศรีอารีย และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- พุทธทาสภิกขุ. 2513. *ธรรมในฐานะเครื่องมือสร้างคน*. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

- พุทธทาสภิกขุ. 2534. *ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สวณอุคตมมูลนิธิ.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. 2548. *อ่าน "วัฒนธรรมชุมชน": วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิยม*
แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. 2556 [2550]. *พุทธศาสนาเถรวาท* (พิมพ์ครั้งที่ 3, แก้ไขและเพิ่มเติม).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมณะโพธิรักษ์. 2545. *พุทธเป็น "อเทวนิยม" อย่างไร*. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.
- สมณะโพธิรักษ์. 2549 [2513]. *คนคืออะไร? ทำไมสำคัญนัก?* (พิมพ์ครั้งที่ 13, แก้ไขและเพิ่ม
เติม). กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.
- สมณะโพธิรักษ์. 2555. *ธรรมที่เป็นพุทธ*. กรุงเทพฯ: กลั่นแก่น.
- สมบัติ จันทรวงศ์. 2531. *ชุมชนปฐมอโศก: การศึกษาพุทธยุคไทยเบี๋ย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิ
ธรรมสันติ.
- สมภาร พรหมทา. 2542. *พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการ
ตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัมมาสัมพุทธสาวก (นามแฝง). 2531. *เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธีระ
การพิมพ์.
- สิทธิสังจะ วิมุติตินันท์ (เรียบเรียง). 2528. *ปัญหาสังคมที่แก้ไม่ได้เพราะการศึกษาพุทธศาสนา
ผิดพลาด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ.
- สุนทร ณ รัชชี. 2541. *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. 2534. *อุดมการณ์ทางสังคมในพุทธศาสนา ตามแนวความคิดของสำนัก
สันตอโศก*. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.
- สุวรรณา วงศ์ไวยวรรณ. 2530. "บุญกับอำนาจ: ไตรลักษณ์กับลักษณะไทย." ใน *อยู่เมือง
ไทย: รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก
ในโอกาสอายุครบ 60 ปี*, บรรณาธิการโดย สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยวัฒน์
สถาอนันท์, 1-24. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวรรณา สถาอนันท์. 2545. *ศรัทธากับปัญญา: บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิชัย พันธเสน และคณะ. 2549. “สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.” (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. 2541. “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่: ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย.” *วารสารพุทธศาสนศึกษา* 5(1): 4-88.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. 2556. “ประสบการณ์ทางศาสนาในฐานะพื้นที่รอยต่อ: การปฏิบัติธรรมกลุ่มในประเทศไทยปัจจุบัน.” ใน *ด้วยรัก เล่มที่ 8 ศาสนาและความเชื่อกับสังคม*. (รวมบทความในโอกาส ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ 72 ปี), บรรณาธิการโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 53-90. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Bowie, Katherine A. 1998. “The Alchemy of Charity: Of class and Buddhism in Northern Thailand.” *American Anthropologist* 100(2): 469-481.

Callon, Michel. 1998. “Introduction: The embeddedness of economic markets in economics.” *The Sociological Review* 46: 1-57.

Comaroff, Jean. 1985. *Body of Power, Spirit of Resistance: The culture and history of a South African people*. Chicago: University of Chicago Press.

Csordas, Thomas J. 2004. “Asymptote of the Ineffable: Embodiment, alterity, and the theory of religion.” *Current Anthropology* 45(2): 163-185.

Fuengfusakul, Apinya 1993. “Empire of Crystal and Utopian Commune: Two types of contemporary Theravada reform in Thailand.” *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 8(1): 153-183.

Gombrich, Richard F. and Gannath Obeyesekere. 1988. *Buddhism Transformed: Religious change in Sri Lanka*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hanks, Lucien M. 1962. “Merit and Power in the Thai Social Order.” *American Anthropologist* 64(6): 1247-1261.

Jackson, Peter A. 1989. *Buddhism, Legitimation, and Conflict: The political functions of urban Thai Buddhism*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

- Jackson, Peter A. 1999. "Royal Spirits, Chinese Gods, and Magic Monks: Thailand's boom-time religions of prosperity." *South East Asia Research* 7(3): 245-320.
- Kaewthep, Kanoksak. 2007. "A Radical Conservative Buddhist Utopia: The Asoke people." *Society and Economy* 29(2): 223-233.
- Keyes, Charles F. 1973. "The Power of Merit." In *Visakha Puja B.E. 2516*, 95-102. Bangkok: The Buddhist Association of Thailand, Annual Publication.
- Keyes, Charles F. 1977. *The Golden Peninsula: Culture and adaptation in mainland Southeast Asia*. New York: Macmillan Publishing.
- Keyes, Charles F. 1982. "Merit-Transference in the Karmic Theory of Popular Theravada Buddhism." In *Karma: An anthropological inquiry*, edited by Charles F. Keyes and E. Valentine Daniel. Berkeley: University of California Press.
- Keyes, Charles F. 1983. "Economic Action and Buddhist Morality in a Thai Village." *The Journal of Asian Studies* 42(4): 851-868.
- Keyes, Charles F. 1999. "Buddhism Fragmented: Thai Buddhism and political order since the 1970s." Keynote address presented in the 7th International Conference on Thai Studies, Amsterdam, Netherlands, July 4-8.
- Kirsch, Thomas A. 1977. "Complexity in the Thai Religious System: An interpretation." *The Journal of Asian Studies* 36(2): 241-266.
- McCargo, Duncan. 1997. "Moral Force – the Politics of Buddhism." In *Chamlong Srimuang and the New Thai Politics*, 67-103. London: Hurst.
- Obeyesekere, Gannath. 1970. "Religious Symbolism and Political Change in Ceylon." *Modern Ceylon Studies* 1(1): 43-63.
- Pfanner, David E. and Jasper Ingersoll. 1962. "Theravada Buddhism and Village Economic Behavior: A Burmese and Thai Comparison." *The Journal of Asian Studies* 21(3): 341-366.
- Satha-Anand, Suwanna. 1990. "Religious Movements in Contemporary Thailand: Buddhist struggles for modern relevance." *Asian Survey* 30(4): 395-408.

- Swearer, Donald K. 1991. "Fundamentalist Movements in Theravada Buddhism." In *Fundamentalisms Observed*, edited by Martin E. Marty and R. Scott Appleby, 628-690. Chicago: University of Chicago Press.
- Tambiah, Stanley J. 1970. *Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand*. Cambridge: Cambridge University Press
- Tambiah, Stanley J. 1984. *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets: A study in charisma, hagiography, sectarianism, and Millennial Buddhism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max. 1967 [1930]. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, translated by Talcott Parsons. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.